

Ett yrkesliv inom kriminalvården

Birgitta Göransson har arbetat inom kriminalvården under fyra decennier. Började som ung kuratorsvikarie på Härlanda och slutade som chef för västra regionen. Nu ser hon tillbaka.

Nu är det fem år sedan Birgitta Göransson slutade sitt jobb inom kriminalvården. Men hon är fortfarande förtroendeman för en livstidsdömd man på Kumla som hon besöker var sjätte vecka. Det har gett henne en inblick i hur det är att vara anhörig och försöka pussla med tider och resor för att få till besöken.

– Personalen är vänlig men regelverket är skapat för att göra det så svårt som möjligt för anhöriga att komma på besök. Det finns ingen vilja att underlätta.

Det är ett väldigt krångel. Besöken ska bokas fjorton dagar i förväg på udda telefontider och då kan det vara telefonkö. Hon förväntas anlända precis när besökstiden börjar även om det inte passar med tågtiderna – och sedan ändå få sitta och vänta.

Birgitta har besökt den livstidsdömde mannen regelbundet under 16 år och vet att det betyder mycket för honom.

– Han har överlevt för att han fått läsa och haft kontakt med lärare och präster. Han har förändrats jättemycket och avskyr det kriminella tänkandet.

Birgitta Göransson kommer från ett socialdemokratiskt hem där solidariteten med dem som hade det svårt var självklar. Morfar var med och startade hyresgästföreningen på den tiden när hyresvärdarna tog ut hutlösa hyror.

– Jag var den första i min släkt som tog studenten så mina föräldrar gjorde en klassresa. Jag hade med mig hemifrån att man ska skydda de svaga och tro på människans förmåga.

När hon läste till psykolog blev hon och några kamrater värvade av Anna Moffett Spak till GFHL, Göteborgsavdelningen

av Riksförbundet för läkemedelsmissbrukare. Anna var en legendarisk jurist som under decennier arbetade ideellt med att stödja missbrukare och vi har tidigare skrivit om henne här i SocialPolitik (nr 2/2013).

– Vi lärde oss mycket av henne. Vi skulle vara medlevare, en mänsklig kontakt och bidra med kunskap om världen och ge kärlek och omvårdnad.

De unga psykologstudenterna arbetade också som avlösare på behandlingshemmet HWH Kinnahult som GFHL drev.

– Det var mycket amatörism och glatt engagemang. Det jag lärde mig var att man kunde ha panik inför till exempel en tjej som man var rädd skulle bli heroinist – men så kunde hon plötsligt vända.

Birgitta Göransson har sedan dess burit med sig en tro att det faktiskt går att sluta missbruka. Hon vikarierade också som ung kurator på numera nedlagda Härlanda fängelse, på en avdelning för särskilt vårdkrävande fångar.

– Jag gillade det, där fanns en human inställning och ett rakt språk.

Hon har sedan dess arbetat inom kriminalvården under många år, med bland annat narkomanvård och behandling av män dömda för sexualbrott.

Efter ett mellanspel inom kommunen och på Folkhälsoinstitutet sökte hon sig 1997 tillbaka till en tjänst som chef inom västra regionen.

– Jag tyckte att det var roligt att jobba inom kriminalvården, det är en organisation som inte var lika ryckig som kommunerna som styrs av amatörpolitiker och som är känsliga för opinionsvindar.

Hon anställdes av dåvarande generaldirektören Bertel Österdahl.

– Jag var udda, att generaldirektören vågade satsa på mig som psykolog! Det var en del som sa "hur ska det gå, hon kommer inte att bry sig om säkerheten". Men jag var bestämd med att jag ville arbeta både för klienter och med säkerhet. Om vi ska

kunna påverka de intagna måste det vara narkotikafritt.

Under de år som Birgitta Göransson arbetat inom kriminalvården har trender kommit och gått.

– Kriminalvården följer olika samhällsrörelser. På 70-talet talades om behandling och fokus låg på bristande uppväxtmiljöer och svårigheter hos klienter. Fången stod i centrum, man pratade om förståelse och rehabilitering. Lennart Geijer som var justitieminister då sa "vi ska ha så få personer i fängelse som möjligt".

Idag är trenden en helt annan, det pratas mest om skärpta straff och ökad säkerhet. En lång rad händelser har banat väg för det. I valrörelsen 1991 myntade moderaterna begreppet "svängdörrar på Kumla" efter en spektakulär rymning. Så kom Malexander 1998 och en rad fritagningar och rymningar på Kumla, Hall, Norrtälje och Mariefred 2004.

– Det har blivit hårdare tag, med indragna permissioner och det drabbar alla, även fångar som inte tillhör den farliga gruppen. Kriminalvården har blivit mer händelsestyrd, en partipolitisk arena där man tävlar om att lägga förslag om straffskärpningar.

Birgitta Göransson ser två motsatta trender idag: Å ena sidan detta tal om att skärpa straffen. Trots att forskning visar att det inte har någon effekt på brottsligheten.

Å andra sidan har olika reformer gjort att färre sitter i fängelse. Den stora gruppen korttidsdömda som går in och ut har fått andra alternativ: skyddstillsyn och övervakning som infördes på 70-talet, och fotboja med elektronisk övervakning och kontraktsvård som kom på 90-talet.

Kvar inlåsta är yrkeskriminella och narkotikamissbrukare. Birgitta Göransson anser att alla de som döms för ringa innehav borde få vård istället för fängelse. Hon konstaterar att över 90 procent av narkotikabrotten är ringa innehav idag – när hon började var det 60 procent.

– Men det har inte påverkat efterfrågan. Däremot blir antalet tunga narkotikamissbrukare fler och dödstalen ökar i Sverige.

Det är mycket annat än kriminalpolitiska beslut som styr kriminaliteten, till exempel segregationen. Sverige har alltid haft låg andel av unga som prövar knark, bara sju procent, medan det i Danmark är 20 procent och i England nästan 40 procent.

– Det som är intressant är att oavsett vilken kriminalpolitik vi fört har svenska ungdomar varit skötsamma, så det beror på andra trender i samhället.

Hon menar att det har betydelse att vi har en allmänt negativ inställning till droger i Sverige. Nu till och med sjunker drogmissbruk, kriminalitet och alkoholkonsumtionen bland ungdomar.

– Forskarna tror att det bland annat beror på att de sitter vid nätet istället.

Lars Nylén som blev generaldirektör efter rymningarna 2004 låg bakom viktiga reformer som att införa barnombudsmän, klosterretreat för livstidsdömda och en professionell skolorganisation där intagna kan få riktiga betyg – något som har ökat mycket. Och han avsatte mycket medel till forskning.

– Jämfört med andra myndigheter har kriminalvården en bra koppling mellan forskning och praktik. Vi ska forska på det vi gör. Har det effekt? Är det bra?

Birgitta Göransson tycker att mycket positivt har skett inom kriminalvården under de decennier hon har arbetat där. Organisationen har professionaliserats och verksamheten bygger mer på kunskapsbaserade insatser.

– Tidigare fanns 200 små behandlingsprogram som vi inte visste om de hade effekt.

Numera arbetar man professionellt med programmen och forskning har visat att de minskar återfallsrisken. Den var 45 procent i genomsnitt när hon började men är nu nere i 30 procent.

– Det är verkligen jättebra.

Arbetet mot missbruk har också gått framåt. När Birgitta Göransson startade ett uppsökande team på häktet i Göteborg fanns behandlingsteam bara i de tre storstäderna. Idag finns uppsökare på alla häkten och 640 behandlingsplatser.

– Vi såg att det uppsökande arbete på häktet är väldigt effektivt. Då är de häktade ensamma, avgiftade och vill förändra sina liv. Den motivationen ska man bygga på.

Men det skulle behövas ännu fler behandlingsplatser, och samarbetet med beroendeklinikerna kunde vara bättre konstaterar hon.

20 procent av de intagna har en adhd-diagnos – mångdubbelt fler än i övriga befolkningen – och många av dem medicinerar. Hon berättar om en studie på Norrtäljeanstalten som visade att utagerande och struliga killar som fått medicin blev lugnare och kunde ta till sig behandlingsprogrammen på ett bättre sätt.

Men Birgitta Göransson påpekar samtidigt att man får förhålla sig aningen avvaktande till diagnostik.

– Adhd är en modern diagnos. Ett visst beteende kan också bero på annat, det finns en tendens idag att göra sjukdom av det som är lite udda.

Birgitta Göransson är oroad över hur vissa saker inom dagens kriminalvård har utvecklats, exempelvis detaljstyrning kring hur samtal ska genomföras. Där regleras allt ifrån i vilket rum man ska sitta, till hur samtalen ska gå till.

– Det har gått för långt i superkontrollen av detaljer där folk har slutat att tänka. Man måste tänka själv, regler är inte skrivna av Moses. Det måste finnas fria samtal om du ska bygga relationer. Förr kunde man i frivården gå ut och ta sig en promenad eller gå på konditori.

Hon anser också att säkerhetstänkandet har gått för långt, med ett fyrkantigt regelverk där det inte finns utrymme för individuella bedömningar. Långtidsdömda får ingen chans att träna på det de lärt sig i behandlingsprogrammen genom stegvisa lättnader och permissioner, utan får frihet först i slutet av straffet.

– Mycket har förbättrats för dem som gör mindre allvarliga brott. Men för dem som begått allvarliga brott är det svårt att ta sig vidare, på grund av säkerhetsbestämmelserna. Det är allt eller inget.

Text & bild: Helena Östlund

Birgitta Göransson var med och startade SocialPolitik och satt med i redaktionskommittén. Hon har också varit redaktör för Tidskrift för kriminalvård. Hon är ordförande i Skyddsvärnet i Göteborg.